

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΝΕΥΡΟΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Αγαπητέ μου Ανδρέα,

Εκ προοιμίου θα ήθελα να σου υπογραμμίσω, ότι επί σκοπώ δεν έχω διαβάσει τις απαντήσεις των όσων συναδέλφων έχουν ήδη κινητοποιηθεί περί το Συμπόσιο, έτσι ώστε οι σκέψεις μου να είναι το δυνατόν πιο αυθόρμητες, σαν συνέχεια του καλέσμάτός σου και φυσικά ως νοητή συνέχεια των πολλαπλών μας συζητήσεων.

Θα ήθελα επίσης να τονίσω πως γενικά βρίσκω τη στάση σου απέναντι στο πρόβλημα που μας απασχολεί ιδιαίτερα σκεπτικιστική, χωρίς τούτο να σημαίνει στο δικό μου το μυαλό, κατ' ανάγκην, κάτι το αρνητικό. Λέγοντάς το διαφορετικά, κατανοώ ότι μέσα στην προσωπική επιστημονική σου πορεία έχεις εμφανώς απωλέσει τους αρχικούς σου ενθουσιασμούς και τις βεβαιότητες που έχουν χαρακτηρίσει την αρχή της επιστημονικής διαδρομής όλων ημών. Δεν είναι εδώ ο τόπος να προσεγγίσουμε το πώς και το γιατί η αρχή μιας επιστημονικής πορείας διέπεται σχεδόν πάντοτε από ενθουσιασμό και βεβαιότητες, αλλά θα θυμίσω, ιδιαίτερα για τις γενιές που γεννήθηκαν στην Ελλάδα τις τρεις δεκαετίες περί τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ότι το όραμα της επιστημονικής γνώσης, χωρίς αμφιβολία, υπήρξε μια σανίδα σωτηρίας από το νοηματικό και βιωματικό ναυάγιο που αυτή η κοινωνία ζούσε και ίσως ακόμη ζει. Στην ψυχα-

Ο Θανάσης Τζαβάρας
είναι ψυχίατρος-ψυχαναλυτής
και διδάσκει
στο τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας
και Θεωρίας (ΜΙΘΕ)
του Πανεπιστημίου Αθηνών.

νάλυση συνηθίζουμε να λέμε ότι αυτή η τάση, η ροπή προς τη γνώση, εκπηγάζει από την επονομαζόμενη επιστημοφιλική ενόρμηση, κάτι εξίσου σημαντικό με την ορμή ζωής.

Όταν λοιπόν όλοι μας πορευθήκαμε προς την Εσπερία για να (επι)μορφωθούμε, βρεθήκαμε σε καλά οργανωμένα πανεπιστήμια και επιστημονικά εργαστήρια και θητεύσαμε δίπλα σε σοφούς δασκάλους και ευφυείς συναδέλφους. Σε μια θεώρηση, εκ των υστέρων όμως, διαπιστώνω ότι σε αυτές τις μετα-πολεμικές γενεές και φυσικά ανάλογα με τις εκπαιδευτικές επιλογές κάθε χώρας, ο μορφωμένος άνθρωπος με τα οράματα του Διαφωτισμού είχε αρχίσει να σπανίζει και τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά εργαστήρια εκατοικούντο κατά πλειοψηφία από επιστημοτεχνοκράτες (sciento-technocrats) που η σκέψη τους περιχαρικώνταν από έναν ορίζοντα βεβαιότητας θριάμβου της επιστημονικής σκέψης, με βεβαιότητες του τύπου ότι το συχνό, το κανονικό και το στατιστικά σημαντικό αποτελούν την Αλήθεια ή τουλάχιστον ένα σημαντικό της μέρος. Στις επιστήμες τουλάχιστον που υπηρετούμε εμείς, η αγωνία της προσομοίωσης της ψυχολογίας και των νευροεπιστημών με τις φυσικοχημικές επιστήμες παρήγαγε ψυχικά μονότονους και μονοκόμματους ανθρώπους, που πιστεύουν ότι τα μόνα φαινόμενα που ανήκαν στην επιστήμη είναι εκείνα τα φαινόμενα για τα οποία μπορούμε να εγκαθιδρύσουμε solid empirical facts. Αυτή η κατάσταση, η οποία βεβαίως επικρατεί και σήμερα, και που πιθανό είναι και η αιτία του σκεπτικισμού σου, οφείλεται στο δυσεπίλυτο ζήτημα του τι μπορεί να σημαίνει εξήγηση (explanation) στην ψυχολογία, στη δυσπιστία για την ερμηνεία (interpretation), το τι μπορεί να σημαίνουν στοχαστικά φαινόμενα, και εν τέλει πώς τίθεται το πρόβλημα σχετικά με τη μεταφορική χρήση (και φύση) της γλώσσας, της επιστημονικής γλώσσας συμπεριλαμβανομένης. Δεν είναι σε αυτό το συμπόσιο που θα επιλύσουμε αυτά τα μείζονα ζητήματα των επιστημονικών κλάδων που οι μεν και οι δε υπηρετούμε, αλλά καλόν είναι να θυμόμαστε ότι και για τα solid empirical facts τίθεται το ίδιο πρόβλημα με την ύπαρξη του Άι-Βασίλη και των συναφών υπέροχων φαντασμάτων που κατοικούσαν την παιδική μας ηλικία⁹.

Φίλε Ανδρέα, τα βάζεις με τους νευροφιλοσόφους και με τις υπέροχες μηχανές σκέψης τους και δεν τους αναγνωρίζεις το δικαίωμα να εκφράζουν μετα-εμπειρικές σκέψεις πάνω στη σκηνή του θεάτρου της Νευροεπιστήμης που παίζεται παγκόσμια. Θα δεχτώ χωρίς δυσκολία ότι δεν έχει ακόμη γίνει η επιστημολογική τομή που όλοι θα ευχόμαστε, ώστε να αλλάξουμε παράδειγμα και να αντιμετωπίσουμε τα πράγματα ίσως με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι οι αρχαίοι ημών πρόγονοι το έκαναν ή ακόμη και ο συμπαθέστατος Καρτέσιος. Και όμως, στην ιστορία της ψυχολογίας υπήρξαν πολλές δράσεις και γεγονότα που προσπάθησαν, ανεξάρτητα της επιτυχίας τους, να παρακάμψουν το δυϊσμό της καρτεσιανής σκέψης. Θα ήθελα να θυμίσω ότι τουλάχιστον δύο γεγονότα του επιστημονικού 19ου αιώνα επερώτησαν ικανοποιητικά το διαχωρισμό μεταξύ res extensa και res cogitans. Οπωσδήποτε το ένα παράδειγμα είναι η *ψυχοφυσική*: το γεγονός ότι αυτοί οι πρόγονοί μας προσπάθησαν, και εν πολλοίς πέτυχαν, να καταστήσουν μετρητό φαινόμενο τον ψυχισμό μέσα από ποικίλες μετρήσεις, τούτο για τις νοοτροπίες του 19ου αιώνα υπήρξε πράγματι τομή. Οι χρόνοι αντίδρασης ή και η ανακάλυψη της ηλεκτρικής δραστηριότητας του νευρικού συστήματος, οι διάφοροι Wundt, Fritz και Hitzig μετακίνησαν τις νοοτροπίες από τον φιλοσοφικό (και θεολογικό στοχασμό) σε μια καθαρή φυσικοχημική προσέγγιση.

Προσοχή δεν υπονοώ ότι παρήγαγαν ένα shift of paradigm, αλλά μπόρεσαν να απαλλάξουν την ψυχολογία του ερευνητή των βιολογικών και ανθρωπίνων πραγμάτων από την υποχρέωση επιφυλάξεων και προφυλάξεων απέναντι στη δήθεν οριστική ιδιοτυπία του ζώντος ή ακόμη και στη μοναδικότητα του ανθρώπου και τη διφυή φύση του. Άλλοι πιο ειδικοί από μένα, και υποθέτω ο Κριμπάς το κάνει λίαν ικανοποιητικά, μπορούν να μιλήσουν για τη σημασία του Δαρβίνου και των θεωριών του γι' αυτή την αλλαγή.

Το δεύτερο γεγονός που πάλι αυτόν τον ίδιο 19ο αιώνα χαρακτήρισε, είναι οι προγραμματικές προθέσεις του Freud, ο οποίος στο γνωστό του *Project of Scientific Psychology* δηλώνει απερίφραστα ότι σκοπεύει να μεταφράσει τα ψυχικά φαινόμενα σε διακριτές (και μετρήσιμες) φυσικοχημικές οντότητες. Του Freud η τομή θα περάσει χωρίς καμία αμφιβολία και μέσα από τη συστηματοποίηση των μέχρι τότε ιδεών περί ασυνειδήτων λειτουργιών και ενεργειών, και έτσι θα προτείνει έναν άλλο πιθανό δυϊσμό που δεν θα είναι πια ο καρτεσιανός δυϊσμός σώματος-ψυχής, αλλά μια δυϊκότητα, ίσως και δυαρχία, μεταξύ Συνειδητού και Ασυνειδήτου.

Όσο και αν τούτο φαίνεται παράξενο αυτές οι τρεις αναφορές, Θεωρία της Εξέλιξης, Ψυχοφυσική και Ψυχανάλυση, δημιούργησαν αναμφισβήτητα ένα ρήγμα στις προγενέστερες βεβαιότητες και κυρίως άνοιξαν τους *Ασμούς του Αιόλου*, ως προς την έκπτωση του ανθρώπου από το φάντασμα ότι κατέχει μια κεντρική θέση στο σύμπαν ή και διέπεται από μια μοναδική μοίρα στον κόσμο των ζώντων. Υποπτεύομαι ότι αυτές οι ρωγμές είναι που επέτρεψαν να αναπτυχθεί η μοντέρνα βιολογία και οι σύγχρονες Νευροεπιστήμες.

Ανδρέα, αναζητάς τα new facts (που θα επέτρεπαν να αλλάξει η ροή της σκέψης του ανθρώπου από την εποχή του παππού Σωκράτη και Πλάτωνα). Φίλε, θα πρέπει να αναρωτηθούμε, τι εννοείς new facts; Ή καλύτερα, τι εννοείς facts; Ένα παράδειγμα απ' την ιστορία του νευρικού συστήματος: στο Διεθνές Οφθαλμολογικό Συνέδριο, που νομίζω έγινε στο Παρίσι το 1900, αποφασίστηκε δια ψηφοφορίας ότι η οπτική οδός, που ξεκινάει από τον αμφιβληστροειδή, καταλήγει στον ινιακό λοβό και μάλιστα στην πληκτραία σχισμή, ενώ μια ισχυρή μειοψηφία ισχυριζόταν ότι η προβολή γινόταν στο βρεγματικό λοβό. Αν αυτοί οι ίδιοι οφθαλμίατροι και νευρολόγοι μπορούσαν να διαβάσουν τις εργασίες του Mishkin και του Zeki, προφανώς θα είχαν θέσει το ερώτημα διαφορετικά και όχι τόσο για να απαντήσουν, έστω και με πλειοψηφία, ότι ο ινιακός λοβός είναι, όπως είναι πράγματι, ο πρωτοταγής οπτικός φλοιός. Γιατί στην πραγματικότητα το πρόβλημα της επιστημονικής τομής είναι πολύ περισσότερο πρόβλημα των ερωτήσεων που θέτουμε, παρά πρόβλημα των απαντήσεων που καταφέρνουμε εμπειρικά ή συλλογιστικά να δώσουμε. Για του λόγου το αληθές, και φυσικά χιουμοριστικά, θέλω να θυμίσω στους φίλους συμποσιαστές ότι το σοσιαλιστικό συνδικαλιστικό όργανο των ναυτεργατών του λιμένα του Βόλου στο μεσοπόλεμο απεφάνθη με πλειοψηφία, τρία εναντίον δύο, ότι δεν υπάρχει Θεός... Οι καινούργιες λοιπόν ερωτήσεις, και πιθανώς βεβαία τα new facts, δεν μπορεί παρά να προέλθουν από πιθανές ρήξεις ή τομές με την προγενέστερη επιστημονική Αλήθεια. Θυμάμαι εδώ και μερικά χρόνια, όταν διάβασα τα αποτελέσματα μιας έρευνας πεδίου που έγινε στη Νότιο Αφρική σε ένα εθνικό πάρκο, όταν διαπιστώθηκε ότι ένας μεγαλύτερος από το συνήθη αριθμό από ζέμπρες βρισκόντουσαν άρρωστες ή και πεθαίναν στα όρια του πάρκου που υπήρχαν ευκάλυπτοι. Διαπιστώθηκε λοιπόν ότι οι

ευκάλυπτοι, επειδή οι ζέμπρες τους καταστρέφουν γιατί τους ορέγονται και τους κατατρώγουν, ήταν σε θέση να «επικοινωνούν» μεταξύ τους και να αυξάνουν την περιεκτικότητα στα αλκαλοειδή που εμπεριέχονται στα φύλλα τους, έτσι ώστε να προφυλάσσονται από τον εχθρό, γιατί η αυξημένη περιεκτικότητα σε αλκαλοειδή καθιστά τα φύλλα δηλητηριώδη. Πώς εντάσσεται, λοιπόν, ένα τέτοιο new fact στην τρέχουσα θεωρία περί ζώσης ύλης; Μπορώ να υποθέσω μόνο ότι μια γενική θεωρία προσαρμογής του δαρβινικού τύπου μπορεί να εξηγήσει το φαινόμενο, χωρίς όμως να μπορούμε να διαθέτουμε επί του παρόντος κάποιες πληροφορίες για τους σχετικούς μηχανισμούς. Έτσι ακριβώς, τίθεται το ερώτημα σχετικά με τη *Συνείδηση*.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να προφέρω κάποιες λέξεις σχετικά με το πρόβλημα της πραγματικότητας. Έτσι τουλάχιστον όπως μπορεί να τεθεί από τα εμπειρικά δεδομένα, αλλά κυρίως από το πρόβλημα των αισθητών και των νοητών ή και πάλι τις έννοιες του υλικού και του άυλου. Θα επανέλθω επί του παρόντος στις ιδέες του Freud, ο οποίος μετά σαφηνείας πήρε τη θέση ότι η πραγματικότητα, την οποία μπορούμε να διαχειριστούμε και η οποία στο κάτω-κάτω είναι η μόνη χρήσιμη πραγματικότητα για τον ψυχισμό μας, είναι αυτό που ονομάζει *ψυχική πραγματικότητα*. Και όταν λέει *ψυχική πραγματικότητα* αυτός ο εμπειριστής και συχνά αφελής υλιστής, εννοεί το σύνολο των φαινομένων που συμπεριλαμβάνονται στην actual άποψή μας για τη ζωή και τα πράγματα. Ειπωμένο δηλαδή διαφορετικά, η ψυχική πραγματικότητα, όπως άλλωστε και η conscious awareness, είναι μια διεργασία, μια επεξεργασία των συνειδητών, ασυνειδητών, ιστορικών –δηλαδή μνημονικών– στοιχείων που συνθέτουν την κάθε στιγμή κάθε εμβίου όντος με την προϋπόθεση της ακεραιότητας του νευρικού του συστήματος. Αυτή η conscious awareness συμπεριλαμβάνει κατά συνέπεια και την κατάσταση της εγρήγορσης και την κατάσταση του ύπνου και την κατάσταση της ονειρικής δραστηριότητας. Ενώ είχε υπάρξει αυτό το άνοιγμα που θα μπορούσε να μας προτρέψει να διαχειριζόμαστε –εννοώ εδώ πειραματικά και επιστημονικά– τις καταστάσεις της συνείδησης, της συνειδητότητας, της εγρήγορσης, του ύπνου και χιλίων δύο άλλων καταστάσεων του βιολογικού οργανισμού, ο μαχόμενος μπηχαβιορισμός, για λόγους που όλοι ξέρετε, θέλοντας να καταστήσει μηχανιστικά επιστημονική την ψυχολογία, διέγραψε προγραμματικά από την προσπάθειά του και το ερώτημα της συνείδησης και τη μελέτη του νευρικού συστήματος.

Και όμως τα ερωτήματα που η τωρινή Φιλοσοφία του Νου θέτει και πολλές φορές μελετάνε οι νευροεπιστήμονες είναι απορίες που γιατροί και νευρολόγοι επί αιώνες αντιμετώπιζαν. Θα ήταν χρήσιμο βέβαια να υπενθυμίσω στην ομήγυρη το σημαντικό πρόβλημα του μέλους *φαντάσματος*, που ήδη από την εποχή του Ambroise Paré (1510-1590) ταλανίζει τον ανθρώπινο νου. Και ναι μεν ο ναύαρχος Nelson, που είχε χάσει το αριστερό του άνω άκρο σε μια μάχη, όταν τον επισκεπτόταν το μέλος *φάντασμα* πάνω στη γέφυρα της ναυαρχίδας του, έλεγε ότι τον επισκεπτόταν ο Θεός ή ότι ήταν τούτο απόδειξη της ύπαρξης της ψυχής, όταν το ερώτημα του μέλους *φαντάσματος* τίθεται στους σύγχρονους κλινικούς, ο νους τους περιπλέκεται σχετικά με το υλικό και το άυλο, με το αισθητό και το νοητό. Γιατί θα θυμίσω και πάλι στην παρέα ότι έστω και με μικρότερη συχνότητα μέλη *φαντάσματα* παρατηρούνται και στα εκ γενετής φοκομελικά θύματα της θαλιδομίδης ή ακόμη περισσότερο πολλά φαινόμενα των σπλάχνων ή των γεννη-

τικών οργάνων, δηλαδή οργάνων χωρίς αρθρώσεις και γραμμωτούς μύς, μπορούν να καταγραφούν ως φαινόμενα φαντάσματα. Θα μπορούσε λοιπόν κάποιος να θεωρήσει αυτά τα γεγονότα της συνείδησης όχι αποτελέσματα τυχόν συγκάλυψης ενός ελλείματος, αλλά φαντασιακή συμπλήρωση μιας σωματοαισθητικής πραγματικότητας. Παρόλο ότι αυτά που σας λέω παραμένουν στο πεδίο της εικονολογίας, θα ήθελα να θυμίσω ότι σειρά τέτοιων φαινομένων έχουν καταγράψει εδώ και τουλάχιστον δύο αιώνες οι κλινικοί, χωρίς ποτέ να μετατραπούν ικανοποιητικά σε ερευνητικά ερωτήματα. Θα μπορούσε να αναπτύξει σειρά αναλόγων επιχειρημάτων κάποιος και για το περιβόητο blind sight, που κλινικά το είχαν πολλοί ψυχανεμιστεί και που καταχωρήθηκε ως new fact την ημέρα που κάποιοι φωτισμένοι από την επιστημονική έρευνα έθεσαν ακριβώς το παλαβό ερώτημα «ξέρω ότι δεν βλέπεις, αλλά πήγαινε να δεις αν σου δείχνω κάτι στο τυφλό σου οπτικό πεδίο». Με τον Pierre Rondot είχαμε εξετάσει στη δεκαετία του 1970 έναν νεαρό, που στα δεκαεννιά του χρόνια προσήλθε στο νοσοκομείο γιατί υπέφερε από πονοκεφάλους. Η κλινική εξέταση και όλες οι ειδικές εξετάσεις που ακολούθησαν απέδειξαν την ύπαρξη μιας πλήρους δεξιάς ομώνυμης ημιανοψίας και ότι δεν διέθετε τον αριστερό ινιακό του λοβό. Το ιστορικό του κατέγραφε μια κρίση βραχείας διάρκειας, με υψηλό πυρετό και πονοκέφαλο, σε ηλικία ενός έτους, που προφανώς είναι η αιτία της ατροφίας του ινιακού του λοβού. Η λεπτομερής κλινική και εργαστηριακή εξέταση απέδειξε ότι διέθετε στρατηγικές που του επέτρεπαν να δρα ως εάν διέθετε ένα ακέραιο οπτικό πεδίο. Κανένα γεγονός της μέχρι τότε ζωής του δεν καταδείκνυε οποιασδήποτε φύσεως οπτικοκινητική δυσκολία, ούτε μια συνακόλουθη συνειδητοποίηση κάποιου πιθανού ελλείματος. Πρόκειται για ένα φυσικό πείραμα του τύπου blind sight;

Άλλο ένα παράδειγμα, μιας και τα qualia είναι η υφέρπουσα ερώτηση σε όλο το κείμενο του φίλου μας του Ανδρέα. Πάνε πολλά χρόνια τώρα που μελετήσαμε για να διαπιστώσουμε τις συνέπειες της δυσχρωματοψίας πάνω στη χρήση του γλωσσικού κώδικα των χρωμάτων. Αυτό ήταν κλασικό και τα αποτελέσματα δεν μας επεφύλασσαν ιδιαίτερες εκπλήξεις. Όταν όμως μελετήσαμε με τις ίδιες μεθόδους τρεις αχρωμάτοπες, έξω από την απλοϊκή διαπίστωση ότι δεν διέκριναν τα χρώματα ή μη μόνον την brilliance και άλλες τέτοιες φυσικές παραμέτρους του αντιλήμματος, στην πρακτική ζωή το ζήτημα των χρωμάτων ετίθετο αποκλειστικά με όρους αισθητικής, π.χ. αν θα διάλεγαν την κατάλληλη γραβάτα για το χρώμα κουστουμιού που θα φορούσαν. Το πιο παράξενο όμως ήταν ότι, καλή ώρα για τα φώτα της κυκλοφορίας που έχουν άλλωστε σταθερή θέση, το βιωματικό τους στοιχείο ήταν καθαρά «χρωματικό», παρόλ' ότι η πληροφορία ήταν χωρική. Τι σας έλεγα λοιπόν για *ψυχική πραγματικότητα*;

Ποικίλα άλλα κλινικά φαινόμενα θα μπορούσαν να φωτίσουν με καινούργιο τρόπο το τι σημαίνει η αναγκαία και ικανή συνθήκη, έτσι ώστε μια συμπεριφορά, ένα ψυχικό φαινόμενο και εν τέλει η συνείδηση να γίνει κατανοητή. Δεν είμαι τόσο απαισιόδοξος, όσο είναι ο Ανδρέας, για τη δυνατότητά μας να μελετήσουμε φυσικά φαινόμενα ή να δημιουργήσουμε πειραματικές προϋποθέσεις, ώστε να έχουμε την απαρχή ικανοποιητικών απαντήσεων στο ερώτημα που μας τίθεται. Αρκεί να μην επιδοθούμε, όπως τούτο οι νευροφιλόσοφοι αρέσκονται να κάνουν, σε νοητικά πειράματα, τα οποία δεν υποστηρίζονται έστω και στοιχειωδώς από τα εμπειρικά ή κλινικά δεδομένα. Στο γνωστό σας εγχειρίδιο στο Γουδί είχαν μιλήσει κάποτε κάτι νεαροί φιλόσοφοι –οποίοι με

περηφάνεια παρουσίασαν το νοητικό πείραμα «έστω άνθρωπος χωρίς εγκέφαλο». Τούτο αποτελεί μωρία και όχι δημιουργική σκέψη, γιατί τείνει να δημιουργήσει καινούργια ερωτήματα από εντελώς ανύπαρκτες προκείμενες. Δεν αμφιβállω ότι πολλές από τις «θεωρίες» που διαβάζουμε κάτω από τη γραφίδα των νευροεπιστημόνων πολλές φορές είναι προϊόντα ανάλογης μωρίας και κυρίως προϊόντα εξωεπιστημονικών παραγόντων, είτε αυτοί είναι η απάτη, είτε αυτοί είναι η άγνοια ή τέλος η υπόρρητη φιλοσοφία των επιστημόνων, δηλαδή αυτό που στην αρχή αυτής της επιστολής ονόμασα το καινούργιο μοντέλο του νευρο-τεχνοκράτη. Εκτός αν όλα αυτά δεν είναι τίποτε άλλο παρά παράγωγα προσχώρησης στον άκρατο αναγωγισμό του κρατούντος αφελούς θετικισμού...

Θα πάρω ένα τελευταίο γενικό παράδειγμα, για να υπογραμμίσω ότι το πρόβλημά μας βρίσκεται πολύ περισσότερο από τη μεριά της ικανότητάς μας να θέτουμε καινούργια και καίρια ερωτήματα, παρά από την απουσία ικανότητας για σύνθεση των υπαρχόντων δεδομένων. Καλό λοιπόν παράδειγμα είναι οι διαφορές φύλου, είτε τούτο είναι στην ανατομία, είτε στη φυσιολογία, είτε εν τέλει στην ψυχολογία. Θα ήθελα να θυμίσω ότι αυτό που λέμε σήμερα νευροεπιστήμες φτιάχτηκε σε ένα πλαίσιο αρρενοκεντρικό, για να μην πω φαλλοκρατικό. Σε μια μελέτη που έκανα εδώ και κάποια χρόνια σχετικά με την ανατομία (*Η ανατομία των λέξεων και οι λέξεις της ανατομίας*) κατέγραψα ότι, με εξαίρεση το γεννητικό σύστημα, τα πάντα στην ανατομία (όροι, περιγραφές, συστήματα) είναι αρσενικά ή ακόμη και ουδέτερα-άφυλα. Η περιβόητη ανατομία του Gray's, βίβλος κυρίως των βορειοαμερικάνων –μέχρι και φιλοσόφων–, δεν εμπεριέχει καμία πληροφορία που να χαρακτηρίζει τις διαφορές του σκελετικού, μυϊκού κ.λ.π. συστήματος μεταξύ ανδρών και γυναικών. Βεβαίως γνωρίζω ότι όλο και περισσότερο γίνονται μελέτες για τις πιθανές διαφορές φύλων, αλλά θα τονίσω και πάλι ότι η άγνοιά μας ως προς την έμφυλη παράμετρο στις νευροεπιστήμες παραμένει σημαντική. Αν λάβουμε μάλιστα υπόψη και άλλες παραμέτρους, από το κλίμα μέχρι την κουλτούρα, από την ιστορία μέχρι τα γεγονότα της ζωής, τότε το ερώτημα της σχέσης μεταξύ λειτουργίας του Κεντρικού Νευρικού Συστήματος και της Συνειδήσης θα μπορούσε να φωτιστεί πολύ περισσότερο. Όσοι από εμάς αρχίσαμε τη μόρφωσή μας στον τομέα των Νευροεπιστημών στη δεκαετία του '60, βρισκόμαστε σήμερα αντιμέτωποι με την υποχρέωση σχεδόν πλήρους αναθεώρησης των βασικών δογμάτων των επιμέρους κλάδων που υπηρετούμε. Κατανοείτε ότι μιλάω για την πλαστικότητα και για το «σκάνδαλο» της δυνατότητας πλαστικότητας του νευρικού συστήματος και μετά την ενηλικίωση. Πρέπει να τονίσω ότι, χωρίς ο σκεπτικισμός του Ανδρέα να αναιρείται με όλα αυτά, ο πολλαπλασιασμός των πεδίων έρευνας στις Νευροεπιστήμες, συμπεριλαμβάνοντας τα ως άνω ή και άλλα που αγνοώ, θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις να γίνει επιτέλους αυτή η τομή και το paradigm shift που όλοι μας ευχόμαστε.

Θα ήθελα να κλείσω αυτή την επικοινωνία με μια ανάμνηση που μου ήρθε και που αφορά μια υπέροχη γελοιογραφία που είχε δημοσιεύσει το περιοδικό *Perception* στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Πρόκειται για μια σειρά από σκίτσα που δείχνουν το μεγάλο καθηγητή, Φον Τάδε, να κάνει τη μεγάλη έρευνα για την αύξηση της ευφυΐας των ποντικών (την εποχή εκείνη ήταν της μόδας η υπόθεση της βρωμοκρυπτίνης) με την ενέσιμη ουσία XZY 1225. Ο βοηθός Brown φέρνει το τελευταίο ποντίκι της σειράς στον

Φον Τάδε, ο οποίος με στόμφο λέει «αυτή είναι η τελευταία μας ελπίδα, για να επιβεβαιωθεί η υπόθεσή μας». Μόνο που και αυτό το τελευταίο ποντίκι της σειράς πεθαίνει και ο κακομοίρης ο Brown πάει και το πετάει ιεροτελεστικά στον σκουπιδοτενεκέ. Το τελευταίο σκίτσο της σειράς δείχνει το ποντίκι να την κοπανάει από το σκουπιδοτενεκέ. Ο αγαθός Φον Τάδε δεν είχε προβλέψει ότι η αύξηση της εξυπνάδας μπορεί να σημαίνει «καταφέρνω να κάνω την πάπια ή να λουφάζω». Όπερ έδειξε...⁹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η προφανής αναφορά εδώ είναι η επιβίωση της μαγικής σκέψης των «πρωτογόνων» ή των παιδιών στη διαμόρφωση των επιστημονικών θεωριών και πειραμάτων. Θα χρειαζόταν περαιτέρω μεγάλη ανάπτυξη για ναδειχθεί ότι η σύγχρονη –υπονωώ μετά το Διαφωτισμό– δυτική επιστήμη, μπορεί να αναγνωριστεί αναμφίβολα ως η μοντέρνα μυθολογία. Αυτό το οποίο θα πρέπει να τονίσουμε, ότι, τουλάχιστον για τους ταπεινούς νευροεπιστήμονες, η διάγνωση της μακαρίας μας βεβαιότητας προέρχεται κατά βάση από τις σκληρές και θετικές επιστήμες, για να μην πω από τα μαθηματικά. Φίλτατοι, ας θυμηθούμε το Θεώρημα της Μη -Πληρότητας (Incompleteness) του κ. Godel...
2. Συχνά, στις ποικίλες συζητήσεις με το ίδιο ή ανάλογο πνεύμα, ακούμε αναφορές στην ψυχανάλυση του Freud. Όλη μου η παρέμβαση θα μπορούσε να ξαναγραφτεί, αν ανέλυα τις ελπίδες και τα λάθη των ψυχαναλυτών, ακριβώς στο πεδίο που μας απασχολεί. Παρόλο ότι την ασπάζομαι με επιφυλάξεις, η φιλοσοφία της ψυχανάλυσης μπορεί να θεωρηθεί και μηδενιστική και απαισιόδοξη. Όχι τόσο ως προς τις δυνατότητες του ανθρωπίνου νου για καινούργιες ανακαλύψεις, αλλά κυρίως ως προς το πεπερασμένο –γνωσιακά, συναισθηματικά, κ.λ.π.– του ανθρωπίνου υποκειμένου. Θα θυμίσω και πάλι πως η ψυχανάλυση φέρει ένα καθήκον, όχι μόνο να είναι θεωρία της γνώσης, αλλά και μια κατανόηση του γνωρίζοντος υποκειμένου.

Θέσεις

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ – ΚΡΙΤΙΚΗ
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΛΗΣ
ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Μάσκες που πέφτουν

Editorial: Αιωρούμενα ειδώλια, μάσκες που πέφτουν. (Οι μετασχηματισμοί του ελληνικού εθνικισμού)

Α. Γαβριηλίδης: Τα ανθρώπινα δικαιώματα ως κανόνες και ως εξαίρεση

Α. Γεωργούλας: Σχεδιάγραμμα για τη μελέτη της ιδεολογίας στη σημερινή Ελλάδα: Κοινωνικές θεωρίες και πολιτικός λόγος

Τ. Μπέτζελος και Π. Σωτήρης: Σώματα. Λόγοι. Εξουσίες: Ξαναγυρνώντας στην «Περίπτωση Φουκώ»

89

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2004